

Retningslinjer for UNDERTEKSTNING

i Danmark

Version 1

11. januar 2019

FBO |

FORUM FOR BILLEDMEDIEOVERSÆTTERE

Retningslinjer for undertekstning i Danmark

Undertekster er en skriftlig, ofte koncentreret gengivelse af talen i videomateriale. Underteksterne er inddelt i korte tekstblokke, der står i bunden af billedet i typisk 2-7 sekunder, og som følger talen og klipperytmen.

Underteksterne kan indeholde en oversættelse fra et andet sprog, for eksempel danske undertekster til engelsk tale. Eller det kan være danske undertekster til dansk tale som hjælp til døve og hørehæmmede.

Undertekstning er et højt specialiseret og tidskrævende arbejde. Det anslås, at en rutineret billedmedieoversætter kan undertekste cirka 25 spilleminutter på en fuld arbejdsdag.

Retningslinjerne her definerer standarden for god undertekstning i Danmark og er udarbejdet af Forum for Billedmedieoversættere, som organiserer underteksterne under Dansk Journalistforbund, i dialog med med Dansk Sprognævn. Retningslinjerne er vejledende og gælder alene for undertekster.

De konsoliderer den danske undertekstningstradition og vil kunne bruges af både nye og gamle aktører på undertekstningsmarkedet, der vil sikre sig, at de undertekster på den måde, som de danske seere er vant til og genkender som god undertekstning.

Retningslinjerne og mere info kan også findes på undertekstning.dk.

Forum for Billedmedieoversættere, den 11. januar 2019

Retningslinjerne for undertekstning i Danmark anbefales af:

AVTE - AudioVisual Translators Europe
Broadcast Text Denmark
Danmarks Radio
Dansk Forfatterforening
Dansk Journalistforbund
Dansk Oversætterforbund
Dansk Sprognævn
Dansk Video Tekst
Forbundet Kommunikation og Sprog
Henrik Gottlieb, Københavns Universitet
Høreforeningen
Medietekst Danmark
Oneliner
Scandinavian Text Service
SDI Media
Subline
Translatørforeningen
TV 2
Ældre Sagen

Formelle krav til undertekster

Arbejdsgang

Undertekstningen foretages altid ud fra videomateriale med lyd og om muligt også ud fra manuskript eller tidskodet førsteoversættelse. De færdige undertekster bør udsættes for et sæt friske øjne, der ser udsendelsen igennem og giver feedback. Som supplement til underteksterens egenkorrektur bør undertekstningen til slut kontrolleres af en korrekturlæser.

Kreditering

Underteksteren har ret til at blive krediteret med navn i henhold til Ophavsretslovens § 3. Krediteringen placeres typisk efter programmet under rulleteksterne med angivelse af både underteksterens navn og det firma, undertekstningen er udført for. Underteksteren kan ikke afgive sin ideelle ret til værket, og dermed er det ikke tilladt for andre at ændre i underteksterne uden at konsultere ophavsmanden.

Udseende

I Danmark har vi tradition for, at underteksterne står med hvid skrift, typisk på halvgennemsigtig sort baggrund eller med mørk omkransning af bogstaverne.

Antal linjer og anslag

En undertekst er på én eller to linjer. Der er typisk en begrænsning på 38-40 anslag pr. linje på grund af plads eller afviklingssystem, som aftageren af underteksterne bestemmer.

Justering

Undertekster er som regel midterstillede. Enkelte kanaler og udsendelser benytter dog venstrestilling af tekniske eller grafiske årsager, men tekstede skilte midterstilles altid. Hvis der indgår 3D-elementer i billedet, kan det også være nødvendigt at flytte teksten derefter.

Undertekster står som hovedregel i bunden af billedet. Hvis der er navneskilte eller anden grafik i bunden af billedet, kan man hæve underteksterne et par linjer, så de ikke dækker for skiltene. Det kræver dog, at aftagerens system understøtter det. Når skiltet er væk, sættes de efterfølgende undertekster igen i bunden af skærmen for at undgå unødvendigt svævende undertekster ("flyvende hollændere").

Kursivering

Kursiv bruges til replikker fra elektroniske kilder (tv- eller telefonlyd), til voice-over (indre monolog og fortællerstemmer) og til at fremhæve enkeltord (udenlandske ord eller ord med ekstra tryk).

Man kan desuden bruge kursiv, når en sangtekst er så handlings- eller betydningsbærende, at den skal tekstes. Da undlader man at bruge fortsættelsesstreger.

Prikker

Man kan bruge tre punktummer som tøveprikker til at markere et ophold i talen eller som erstatning for tankestreger (som ikke bruges i undertekstning). Man kan også bruge tre punktummer som udeladelsesprikker til at markere, at et ord eller dele af et ord er udeladt.

Tegn i øvrigt

Tegn som prikker og udråbstegn bør benyttes sparsomt, og tegn som semikolon, parentes og tankestreg bør slet ikke benyttes.

Skilte

Skilte er enten fysiske skilte i billedet (fx vejskilte) eller grafiske skilte (fx navne på medvirkende). Skilte tekster kun, hvis de er handlingsbærende. Hvis oversættelsen falder sammen med originalen ("Paris" eller "1925"), tekster de ikke. Underteksten skal stå lige så længe på skærmen, som skiltet er synligt, så seeren kan nå at læse det. Hvis der tales, samtidig med at der vises et skilt, har talen forrang i underteksterne. Skilte skrives typisk med versaler for at markere, at de ikke er en del af dialogen.

Bindestreger

Brug af bindestreger til orddeling ved linjeskift er som udgangspunkt ikke tilladt, fordi bindestreger i forvejen bruges til andre formål. For at undgå at bruge dem kan det være nødvendigt at omformulere eller kondensere.

Ikke sådan:

Hun skal hente sine masse-
ødelæggelsesvåben med det samme.

Men sådan (hvor "med det samme" er erstattet med det kortere "nu", så der er plads til det lange ord på én linje):

Hun skal hente sine
masseødelæggelsesvåben nu.

Linjeskift

Linjeskift i underteksten bør ske før ordforbindelser eller foran ord som "og", "eller", "men", "for" og "at". Placeringen af linjeskiftet kan gøre underteksten lettere at læse, og det skal der for placeres med omhu og ikke blot, når der ikke er mere plads på linjen.

Ikke sådan:

De rejseglade turister tog en tur til Storbritanniens
hovedstad.

Men sådan:

De rejseglade turister tog en tur
til Storbritanniens hovedstad.

Dialogstreger

Der skal bruges dialogstreg (bindestreg) i begyndelsen af hver linje, når der er to replikker i samme undertekst. En ny replik kommer altid på en ny linje.

Ikke sådan:

– Tror du, han kommer? – Jeg ved det
ikke.

Men sådan (hvor anden replik er rykket ned på sin egen linje):

– Tror du, han kommer?
– Jeg ved det ikke.

Der sættes mellemrum mellem dialogstregen og teksten, jf. praksis i Retskrivningsordbogens § 59.

Fortsættelsesstreger

Der bruges fortsættelsesstreger (bindestreger) til at markere slutningen og starten på en sætning, der fortsætter over flere undertekster.

Han sagde,
at han ville være her om lidt –
– så han er sikkert på vej.

Der sættes mellemrum mellem fortsættelsesstregen og teksten, jf. praksis i Retskrivningsordbogens § 59.

Man bør undgå flere end tre-fire sammenhængende tekster (“guirlandetekster”) af hensyn til seerens overblik og i stedet opdele teksterne i helsætninger og sætte punktum.

Gennemtræk

Der må ikke være fortsættelsesstreger og dialogstreger i samme undertekst (“gennemtræk”), hvor starten eller afslutningen på en delt replik står i samme undertekst som en ny replik.

Ikke sådan:

– så han er sikkert på vej.
– Okay, det er i orden.

Heller ikke sådan:

– Okay, det er i orden.
– Vi kan begynde at spise nu –

Men sådan (ved brug af helsætninger):

– Han er sikkert på vej.
– Okay, det er i orden.

Eller sådan (ved brug af helsætninger):

– Okay, det er i orden.
– Vi kan begynde at spise nu.

Sproglige krav til undertekster

Grammatik og retskrivning

Undertekstningen skal følge Dansk Sprognævns kommaregler og retskrivningsregler. Det indebærer, at sammensatte navneord skal skrives i ét ord (“brandbil” i stedet for “brand bil”, og “interessegruppe” i stedet for “interesse gruppe”), og at stavningen skal følge Retskrivningsordbogen. Står et ord ikke i den, kan Den Danske Ordbog bruges som indikator på, om et nyt ord er udbredt nok til at blive brugt i en undertekstning. På sproget.dk kan man søge i flere forskellige dansksprogede ordbøger og finde svar på sproglige spørgsmål.

Når der er valgfrihed mellem to stavemåder, skal der være konsekvens inden for samme undertekstning, således at man fx ikke skifter mellem “resurse” og “ressource”. Nogle aftagere af undertekster har interne regler om startkomma og stavemåder.

Forkortelser

Der er tradition for, at man i fiktionsprogrammer undgår forkortelser, så teksten ligger så tæt op ad talesproget som muligt. I nyhedsudsendelser og faktaprogrammer bruger man dog forkortelser, især for genkendelige enheder som “kr.”, “km” og “kg”.

Faktatjek

Alle fakta skal tjekkes hos hævdvundne kilder. Det gælder korrekt stavning af navne, brug af danske titler, transskribering af andre alfabeter, mål, vægt, tal osv.

Oversættelse

Undertekstningen skal give en god dansk oversættelse af det, der siges i programmet. Man skal ikke nødvendigvis oversætte det, de siger, men snarere det, de mener. Målet er, at den danske seer får samme oplevelse som originalsprogets publikum.

Oversættelsen behøver altså ikke være ordret, men skal gengive meningen.

Ikke sådan:

Det koster en arm og et ben.

It costs an arm and a leg.

Men sådan (hvor talemåden er oversat til en dansk talemåde med tilsvarende betydning):

Det koster en bondegård.

It costs an arm and a leg.

Oversættelsen skal gengive stil og tone ud fra devisen “Hvordan ville de have sagt det på dansk?”

Ikke sådan (hvor stillejet er lavere end i originalteksten):

Tag en slapper, søster lystig!

Take it easy.

Heller ikke sådan (hvor stillejet er højere end i originalteksten):

Vær venlig at tage det roligt.

Take it easy.

Men fx sådan (hvor stillejet svarer til originaltekstens):

Slap af.

Take it easy.

Idiomatisk sprog

Undertekstningen skal være på godt, mundret dansk tilpasset programmets stil og målgruppe. Sproget i undertekstningen skal have samme abstraktionsniveau som sproget i originalen. Fagsprog skal oversættes til fagsprog, og graden af præcision skal være den samme. “It’s about 200 miles away” bør sjældent oversættes til “det er 321,869 kilometer væk”, men snarere “det er omkring 300 kilometer væk”.

Engelske ord (fx “motherfucker”, “awesomesauce” og “self-tracking”) er sværere at forstå på skrift end i tale, og man bør derfor overveje nøje, om man bruger dem i undertekstningen, og eventuelt kompensere med længere læsetid. Det samme gælder slangord og nye ord, der endnu ikke er optaget i ordbøgerne.

Sproget i undertekster bør være tilgængeligt for alle, medmindre det er en pointe, at det skal fremstå kryptisk eller teknisk.

Undertekstningens kendetegn

Kondensering

Der er stor forskel på, hvor hurtigt folk almindeligvis taler, og hvor hurtigt man kan læse. Derfor er det en integreret del af undertekstning, at teksten skal kondenseres, altså at man skriver færre ord i underteksten, end der bliver sagt. Man skal ikke nødvendigvis udelade hele sætninger, men ofte bare forkorte i formuleringen, hvilket som regel kan gøres, uden at noget eller særlig meget af betydningen går tabt. Til gengæld kan seeren nå både at læse underteksten og følge med i billedet. Der skal som oftest kondenseres 30 % eller endnu mere, for at læsetiden bliver tilstrækkelig lang.

Læsbarheden står stærkere end kravet om, at alt skal oversættes. Det er vigtigere, at underteksten står længe nok på skærmen, end at absolut alt er med i oversættelsen. Underteksteren er ofte hjulpet af, at undertekstning ikke kun er oversættelse fra ét sprog til et andet, men også fra mundtligt sprog til skriftligt sprog, der simulerer talesprog. Dermed vil der ofte være mange øh'er, gentagelser og sprogligt rod, der kan udelades i underteksterne.

Ikke sådan:

**Hun sagde, at, øh, du ved,
at hun ville spise.**

She said that, uhm, you know, that she wanted to eat.

Men sådan (hvor de overflødige ord er udeladt):

Hun sagde, at hun ville spise.

She said that, uhm, you know, that she wanted to eat.

Hvis en sætning indeholder kendt viden og overflødig information ...

**De rejseglade turister tog en tur
til Storbritanniens hovedstad, London.**

... kan man skære den ned:

Turisterne tog til London.

Og hvis det allerede fremgår, at der er tale om turister, kan man nøjes med at skrive "De tog til London."

Hvis man støder på en sætningskløvning ...

Der er nogen, der har røbet planen.

... kan man samle den igen:

Nogen har røbet planen.

Hvis man støder på en sætningsknode ...

**Det synes jeg egentlig ikke
gør noget.**

... kan man binde den op:

Det gør ikke noget.

Men man skal ikke kondensere for enhver pris. Hvis der er tid nok, er der ingen grund til at forkorte mere end højst nødvendigt. Det er også vigtigt, at sætningerne stadig lyder naturligt og ikke får karakter af telegramstil. Undertekstning er hele tiden en afvejning af hensynet til læsehastighed, mundrethed og detaljerighed.

Tidskodning

Underteksterne skal dukke op på skærmen samtidig med talen, og de skal opdeles i tekstblokke, så de følger en jævn rytme. En undertekst skal blive stående, indtil den næste replik begynder, eller indtil det næste klip kommer, eller indtil den nødvendige eksponeringstid er opnået. Det kan være nødvendigt at lade korte undertekster blive stående hen over et klip for at opnå en tilstrækkelig eksponeringstid, men i så fald bør de blive stående i et sekund efter klippet. Undertekster bør ikke blive stående hen over et scenskift.

Der skal være et kort ophold mellem to på hinanden følgende undertekster, så seeren registrerer, at der skiftes til en ny undertekst. Der er tradition for et ophold på tre eller fire billeder (frames). Dette kan ofte indtastes i undertekstningssoftwaren.

Eksponeringstid

Det er meningen, at man skal se udsendelsen, ikke læse den. Derfor skal underteksten stå på skærmen i så lang tid, at seeren kan nå at læse den og samtidig ubesværet følge med i billedsiden.

Som hovedregel skal en undertekst på én fuld linje stå i 3-4 sekunder, mens en undertekst på to fulde linjer skal stå i 5-6 sekunder. Minimumslængden for korte undertekster er 2 sekunder, i sjældne tilfælde 1½ sekund. Den øvre grænse bør gå ved cirka 8 sekunder, afhængig af indholdet.

Læsehastigheden kan omregnes til "characters per second" (CPS), altså anslag pr. sekund, og det tal kan ofte indtastes i undertekstningssoftwaren. Programmet vil så angive, om underteksterne overholder læsehastigheden. I dansk undertekstning er der tradition for en CPS på 10-15 anslag pr. sekund.

I nyhedsprogrammer kan læsetiden være kortere, mens den i børneprogrammer er noget længere, så hver undertekst står i længere tid på skærmen. Der er tradition for, at underteksterne har en lidt kortere eksponeringstid i biografen, fordi seeren formodes at være mere koncentreret og fri for forstyrrende elementer.

Hvis en undertekst rummer svært stof eller skilte samtidig med underteksten, bør man kompensere for det med længere læsetid. Det er ikke altid matematiske formler og fremmedord, der gør en undertekst svær at læse. Knudret sprog kan også være svært:

**Mindre end halvdelen af jer holder jeg
ikke halvt så meget af, som I fortjener.**

Sladreeffekten

Underteksteren bør tage højde for “sladreeffekten”, altså at de fleste seere kan høre og til dels forstå originalsproget og dermed sammenligne originalen med underteksten. Det kan forvirre seeren eller svække tilliden til undertekstningen, hvis den adskiller sig meget fra det, som seeren kan høre, der bliver sagt.

Ikke sådan (hvor seeren hører ordet “yes” blive sagt, men samtidig læser oversættelsen “Nej.”):

- Kom du noget til?

- Nej.

- Are you all right?

- Yes.

Men sådan (hvor der er omformuleret, så lyd og billede stemmer overens):

- Alt i orden?

- Ja.

- Are you all right?

- Yes.

Sladreeffekten kan også være visuel. Hvis talemåden “it costs an arm and a leg” bliver illustreret med en arm og et ben, kan oversættelsen “det koster en bondegård” virke forvirrende og ødelægge en visuel pointe.

Opdeling af undertekster

Hver undertekst skal helst udgøre en naturlig og meningsfuld enhed. Hvis en sætning løber over flere undertekster, skal den opdeles et sted, der falder naturligt rytmisk eller grammatisk.

Ikke sådan:

De rejseglade turister tog en tur
til Storbritanniens –

– hovedstad.

Men sådan:

De rejseglade turister
tog en tur –

– til Storbritanniens hovedstad.

Opdeling af dialog

Når en dialog skal inddeles i undertekster, bør spørgsmål og svar stå i samme undertekst, hvis det er muligt.

Sådan:

- Siger du snart, hvem der vinder?
- Ja!

En undtagelse er, hvis svaret udgør en punchline eller en anden type overraskende svar, som i så fald vil blive afsløret for tidligt.

Ikke sådan (hvor seeren kan læse vinderens navn i tekst nummer to, allerede når spørgsmålet bliver stillet):

- Siger du snart, hvem der vinder?
- Ja!

- Hvem vinder konkurrencen?
- Det gør Børge!

Fantastisk!

Men sådan (hvor det undgås med en anden opdeling):

Siger du snart, hvem der vinder?

- Ja!

- Hvem vinder konkurrencen?

- Det gør Børge!

- Fantastisk!

Tak!

Tak for opmærksomheden. Undertekster er en af de mest læste tekstgenrer i Danmark. De hjælper børn og nydanskere med at lære at læse, skrive og forstå dansk, giver døve og hørehæmmede mulighed for at se tv og film på linje med hørende og åbner en verden af fremmedsprogede programmer og film for alle.

Det er dermed et stort ansvar at undertekste. Følger man retningslinjerne her, er man et stort skridt tættere på at forvalte det ansvar bedst muligt.

På vegne af Forum for Billedmedieoversættere
Peter Bjerre Rosa og Kirsten Marie Øveraas
Den 11. januar 2019